

⁵⁰ Андрій (Партикевич), архімандрит. "Молитва не була вислухана". Вселенська Патріархія та питання автокефалії Української Православної Церкви, 1919-1920 //Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. К., 1997. С.65-81; Вірний-Французенко М. Отець Митрополит і поет //Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. К., 1997. С.111-119; Даниїл, єпископ. Канонічні засади автокефалії Української Православної Церкви //Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. М-ли наук. конф. (Київ, 12 жовтня 1996 р.) К., 1997. С.49-54; Саган О. Традиції українського православ'я і богословська спадщина Митрополита Василя Липківського //Український церковно-визвольний рух... К., 1997. С.101-107.

⁵¹ Бевзюк Н. Украинская автокефальная православная церковь в годы гражданской войны: образование и деятельность. Автореферат дис... к.и.н. /ОГУ. 1989. 20 с.; Слободянюк Е. Православ'я на Україні у 20-х-сер. 30-х рр. Дис... к. і. н. Львів, 1996. 162 с.; Лаврик Г.В. Політика Радянської держави щодо православної Церкви в Україні (1917-1923 рр.): Історико-економічний аспект. Дис... к. і. н. Полтава, 1996. 211 с.

⁵² Ігнатуша О. Українська Автокефальна Православна Церква (1917-1930 рр.) Дис... к. і. н. Х., 1993. 255 с.; Ігнатуша О. Документи державних архівів України з історії Української Автокефальної Церкви (1917-1930 рр.) //Архіви України. 1994. №1/6. С.44-56.

Тетяна Осташко

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ГЕТЬМАНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ 1920-х - ПОЧАТКУ 1930-х РОКІВ

Поразка національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. не зупинила пошуків українськими політиками і державними діячами шляхів відновлення соборної і самостійної України. Для державницької думки української еміграції у Західній Європі, Канаді, США, а згодом – Латинській Америці і на західноукраїнських землях характерним стало посилення політичних позицій монархізму. Український історик та політолог І.Лисяк-Рудницький констатував той парадоксальний факт, що з чотирьох основних напрямків політичної думки (народництво, консерватизм, націоналізм і комунізм) саме консерватизм, “найслабший і найменше підтримуваний у масах, зробив найбільший інтелектуальний внесок протягом нинішнього століття”¹. Цей напрямок був пов'язаний з ім'ям відомого історика, політика, мислителя В.Липинського. Народжені в передреволюційний час його ідеї перетворились у струнку теоретичну державницьку концепцію майбутнього розвитку української держави після поразки національно-визвольних змагань.

У січні 1920 р. В.Липинський разом із своїми політичними однодумцями: Д.Дорошенком, М.Кочубеєм, А.Монтрезором, С.Шеметом, Л.Сідлецьким (Савою Крилачем), О.Скорописом-Йолтуховським та М.Тимофіївим створюють у Відні Український Союз Хліборобів-Державників. У травні 1920 р. вийшло перше число журналу «Хліборобська Україна» – друкованого органу новоутвореної організації під редакцією В.Липинського, який видавався у Відні. У вступному слові редакції чітко визначалась головна мета видання – “об'єднати ті українські сили, яким

органічно, а не на словах тільки, потрібна Держава Українська”. “Оглянутись на пройдену путь нашого державного будівництва, з’ясувати собі свої помилки, підготувитись до дальшої державної праці й усвідомити собі в ній права та обов’язки нашого хліборобського класу”, - ці головні завдання майбутньої організації мали стати у центрі уваги нового видання. В історичних умовах, коли українському суспільству бракувало “національної солідарності й пошани до йнакочергових політичних поглядів” «Хліборобська Україна» ставила за мету не “боротись з політичними інсинуаціями й брехнями в пресі”, а дати “соціалістичним і демократичним землякам” об’єктивний погляд на хліборобів-гетьманців².

Книга передплатників «Хліборобської України» демонструє значне зацікавлення цим виданням українських діячів різних політичних спрямувань, численних наукових та культурних установ в цілому світі, у тому числі в Радянській Україні та РСФРР. Це пояснюється, насамперед, величезним інтересом до однієї з найгрунтовніших політологічно-соціологічних праць В.Липинського «Листи до братів-хліборобів» (1920-1925 рр.)», яка була видрукована у цьому виданні, а згодом побачила світ окремим виданням у 1926 р. у Відні. Серед передплатників були, зокрема, генерал-поручник Армії УНР О.Греків, ерцгерцог Вільгельм Габсбург (В.Вишиваний), голова Української Національної Ради К.Левицький, диктатор ЗУНР Є.Петрушевич, голова української народної партії В.Андрієвський, один з лідерів російських правих В.Шульгин, міністри Української Держави О.Лотоцький, В.Зінківський, І.Кістяківський, письменник В.Стефаник, вчені, культурні та громадські діячі П.Зайцев, Є.Чикаленко, О.Мишуга та ін., а також установи: Українське наукове товариство (Київ), Наукове товариство ім. Т.Шевченка (Львів), Українська Академія Наук у Києві, Російська Академія Наук у Петрограді, Рум’янцевський музей у Москві, університети Києва, Токіо, Москви, Харкова, Берліна, Варшави, Праги, національні академії Франції, Румунії, Італії та ін. країн, бібліотеки Ватикану, наукових центрів Баварії, Австрії тощо³.

На сторінках «Хліборобської України» були опубліковані статут і регламент УСХД, «Лист Українського союзу хліборобів державників до старшин і козаків Української Армії», офіційні звернення гетьмана П.Скоропадського і Ради Присяжних УСХД, полемічні статті В.Липинського (під псевдонімом В.Правобережець): «Як гетьманець став демократом, республіканцем і членом упривілейованої національної меншості (З розмов емігрантів про діла на Україні)», «Замітки на полях демократичної преси» та ін. У часописі також була опублікована велика стаття В.Липинського, яка у 1926 р. вийшла у Відні окремою брошурою “Покликання “варягів”, чи організація хліборобів: кілька уваг з приводу статті Є.Х.Чикаленка “Де вихід?””.

Серед розмаїтих публікацій В.Липинського у “Хліборобській Україні” центральне місце посідала його праця «Листи до братів-хліборобів». На думку І.Лисяка-Рудницького, вона стала “унікальним явищем” у новітній українській суспільній думці”, вміщуючи, “виклад водночас його (В.Липинського – Т.О.) політичної філософії та його практичної політичної програми”⁴. Праця складається з чотирьох частин. Перші дві написані у 1919-1920 рр. під безпосереднім враженням поразки

українських визвольних змагань. В.Липинський гостро критикує діячів української революційної демократії, які бачили головною мету визвольної боротьби у розв'язанні насамперед соціально-економічних проблем і не спромоглися створити самостійну державу, оперту на сильну владу. Автор подає чимало подробиць національного руху, зупиняється на окремих питаннях історії Центральної ради, Української Держави та Директорії. У наступних двох частинах В.Липинський обґрунтовує власну концепцію політичної філософії та типологію державних форм.

Створена В.Липинським концепція трудової класократичної монархії передбачає п'ять основних підвалин її існування: 1) аристократія; 2) класократія; 3) територіальний патріотизм; 4) український консерватизм; 5) релігійний плюралізм. Його теорія базується на диференціації типів державного будівництва, різниці між націоналізмом “творчим і руйнуючим”, націями “поневоленими і недержавними”. У «Листах до братів-хліборобів» В.Липинський стверджує, що майбутня українська держава має бути незалежною трудовою монархією дідичного (спадкового) характеру. Історичним фундаментом державницької концепції вченого стали його ранні та пізніші наукові дослідження, присвячені добі козаччини. При цьому в центрі його уваги був не народ – маса, а провідна верства – еліта, якій він відводив роль вирішального чинника державотворення. Історичні погляди В.Липинського стали основою його політологічно-соціологічної концепції відродження української державності, на якій базувався модерний український монархізм. Разом з тим, вони лягли в основу нового державницького напрямку в українській історіографії.

Одне з центральних місць у «Листах до братів-хліборобів» В.Липинський відводить аналізу конструктивних та деструктивних сил у житті українського народу, його боротьбі за здобуття державної незалежності. Найдеструктивнішим фактором у цьому процесі він вважав недержавність народу – стан, який унеможлиблює нормальний розвиток нації і взагалі саме її існування. Вихід з такого стану, на думку В.Липинського, мають шукати самі українці без будь-якої сторонньої допомоги. “Ніхто нам не збудує держави, - підкреслював він, - коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути”⁵.

Безсилля української демократії, що виявилось під час національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., дійсно стало для В.Липинського одним з найвагоміших аргументів для заперечення ним спроможності демократичного методу організації держави взагалі. Одночасно він був противником того, щоб робити з ідеології гетьманства “пугало на демократію”, перетворювати подану ним критику демократичних принципів суспільства на критику “нелюбих” комусь партій чи політиків. Проголошені ним принципи соціального, політичного і релігійного плюралізму засвідчують, що він виступав за “здорову” опозицію, яка запобігає тому, щоб гетьман і державний апарат не стали самозадоволеними і бездіяльними. І як справедливо зауважував І.Лисяк-Рудницький, “ідеї В.Липинського про потребу політичного плюралізму та значення легально визнаної опозиції зберігають свою чинність для сучасного і майбутнього. Посткомуністична Україна повинна мати плюралістичну політичну структуру, щоб не стати ще однією диктатурою. Плюралізм вважається ознакою ліберальної демократії. А проте, хоч як парадоксально, серед усіх українсь-

ких політичних мислителів саме антидемократ Липинський був найпослідовнішим плюралістом”⁶.

Україна, яку в майбутньому бачив В.Липинський, мала бути соціально і політично здиференційованою і тому проголошений ним принцип плюралізму вимагався задля суспільної рівноваги і досягнення загальнонаціональної єдності. Без об’єднувачого центру, без загальноновизнаного авторитету існувала гостра небезпека, що ворожі одна одній суспільні сили і політичні рухи можуть розвалити державу на окремі частини. Лише монарх, як зазначав у “Листах до братів-хліборобів” В.Липинський, міг стати запорукою єдності держави і гарантом її цілісності.

Виступаючи проти народницької і інтегрально-націоналістичної концепції однорідного суспільства, які суттєво обмежують розмаїття соціальних верств і політичних напрямків, В.Липинський відстоював думку, що Україна повинна мати диференційовану класову структуру, яка охоплювала б усі верстви, потрібні для існування зрілої нації та самостійної держави. Він вважав, що цього потрібно досягнути частково завдяки постанню нових еліт із народних мас, а частково - шляхом навернення в українство спольщених і зросійщених еліт. На його думку, український хліборобський клас, який включав великих, середніх і дрібних земельних власників і репрезентував історичну, культурну й національну українську традицію, був “дійсно і реально заінтересований в існуванні української держави і до державного будівництва здатний”⁷.

Нездатність українського суспільства до самоорганізації В.Липинський вбачав у пасивності проводу – “національної аристократії”. При цьому він уточнював, що вживає цей термін для “означення тієї групи найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманичами нації”⁸. Поняття “аристократії” не було для нього статичним, а тим більше “національна аристократія” і “родова аристократія” не були ототоженні. “Не законсервування дворянства, а тим менше поворот до давнього стану, маємо ми на меті, - писав він. – Ніхто краще від нас не знає, що в масі своїй все наше – помоскалене і спольщене дворянство – вже у великій мірі виродилось і що ці послідні могикане шляхетсько-козацької доби нашої державности мусять вкінці зникнути так само, як зникли їхні попередники – останні могикани доби варязько-князівської, бо такий суворий закон природи”⁹. В.Липинський повністю сприймав потребу й неминучість далекосяжних соціальних змін. Він писав, що аристократія мала б стати сполучною ланкою між “старою” і “новою” Україною і в такий спосіб внести елемент тяглості в національне життя.

Розробляючи ідею модерного українського монархізму, В.Липинський був далекий від думки, що в майбутній гетьманській державі не буде місця немонархічним напрямкам чи політичним партіям. Він намагався перебороти однобічність розвитку нації, зміцнивши ще недорозвинене праве крило політичних сил і одночасно об’єднати суперницькі течії у рамках політичної системи, у якій би панувала влада спільних для всіх правових норм.

Центральним у праці В.Липинського «Листи до братів-хліборобів» є положення, що поняття “нації” є тотожним поняттю “держави”. Він наголошував, що українська нація утвориться лише в Українській державі, де будуть об’єднані всі мешканці єдиними політичними гаслами¹⁰. Тому однією з головних засад, на яких будувалась теорія класової монархії В.Липинського був територіальний патріотизм. Нація для нього – це всі громадяни даної держави, а не “пролетаріат і не мова, віра, племя”. З його точки зору, Україні однаково протипоказані концепції спільного расового походження (бо “чистокровних” українців ніколи не було й не буде, вважав він) і концепції вільного самовизначення народів (в умовах Української держави з її багатонаціональним складом населення при несприятливій зовнішній кон’юнктурі, на його думку, це неодмінно призведе до анархії і хаосу та чергової втрати незалежності). В.Липинський наголошував, що українським є і повинно бути “все”, що осіло на Україні, без огляду на його етнічне чи культурне походження, “расову” чи “ідеологічну” генеалогію¹¹.

Розроблена В.Липинським і викладена ним у політичному трактаті «Листи до братів-хліборобів» державницька концепція мала своїм підґрунтям його історичні дослідження, присвячені добі козаччини. Як відомо, у своїй основній історичній монографії «Україна на переломі» В.Липинський особливу увагу приділяв дослідженню перетворення гетьманату з суто військового інституту на територіальну владу монархічного характеру. Як ми вже зазначали, поряд із історичними працями політичний трактат В.Липинського «Листи до братів-хліборобів» започаткував новий напрямок в українській історіографії – державницький. Його яскравими представниками були відомі історики С.Томашівський, Д.Дорошенко, І.Крип’якевич, В.Кучабський, Б.Крупницький, Д.Оляничин, Н.Полонська-Василенко, Т.Коструба та ін. Для більшості з них є спільним не лише зацікавлення добою козаччини, але і приналежність до гетьманських організацій, насамперед, Українського союзу хліборобів-державників, згодом – Союзу гетьманців-державників.

Завдяки науковому, політичному та особистому авторитету В.Липинському вдалося об’єднати навколо «Хліборобської України» широковідомих науковців і здобути для журналу репутацію вагомого українського видання на чужині. На сторінках часопису побачили світ статті С.Томашівського «Історія і політика» (кн.ІІІ), «Влада й культура» (кн.ІV), І.Борщака «Орлекіана: Опис невиданих матеріалів про Гетьмана Орлика, його родину і оточення» (кн.ІV), Д.Оляничина «Два листи Гетьманів Богдана Хмельницького і Івана Виговського до Курфюрста Бранденбурзького Фрідріха Вільгельма» (кн. V) та ін.

Надзвичайно цінне наукове значення мають також статті С.Шемета «Микола Міхновський» (кн. V), «Полковник Петро Болбочан» (кн.ІV), «До історії Української Демократично-Хліборобської партії» (кн.ІІ), присвячені становленню державницького напрямку в історії суспільно-політичного руху початку ХХ ст. Окремі публікації, як, зокрема, М.Тимофіїва «До наших економічних перспектив» (кн.ІІ), М.Жученка «Український видавничий рух в 1919 р.» (кн.ІІ), Д.Дорошенка «Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 р.» (кн.ІІ) та інші знайомлять читачів з історією Української Держави гетьмана П.Скоропадського, позитивним досвідом

гетьманського уряду в процесі відродження української державності. Слід зауважити, що в опублікованому у першому числі збірника за 1920 р. комунікаті УСХД вперше аналізуються причини підписання 14.11.1918 р. гетьманом П.Скоропадським акта про федеративний союз з Росією, який викликав стільки нарікань з боку діячів уенерівського напрямку. У публікації наголошувалось, що акт був оголошений “під впливом розгрому Центральних Держав і завдяки настирливим змаганням представників Антанти”. Акт ставив своєю метою будь-що зберегти реальні досягнення української державності в умовах, коли керівники Антанти намагались відновити “єдину неділиму” Росію. При цьому підкреслювалось, що цей документ “не мав реальної ваги, бо Росії не було”. Там таки давалась оцінка діяльності кабінету С.Гербеля, який одержав характеристику в українських соціалістичних колах як “проросійський”. “Гетьман дивився на кабінет Гербеля, як на кабінет тимчасовий, - зазначалось у комунікаті, - потрібний тільки до прибуття представників Антанти, Тому одночасно з утворенням того кабінету велися переговори з українськими групами про утворення українського кабінету, що мав приступити до виконання своїх службових обов’язків по прибуттю представників держав Антанти”. Таким чином був покладений початок кампанії реабілітації дій гетьмана П.Скоропадського і персоніфікації його особи як майбутнього монарха України. При тім було чітко зазначено, що “проголошення в свій час федеративного союзу з Росією не означало й не означає абдикації з ідеї суверенності Української Держави”. Далі наголошувалось, що “вся праця проводилась Гетьманом, як у культурнім так і в економічнім напрямі самостійної України. На ґрунті цієї ідеї стоїть Гетьман і досі”¹². Популяризації особи гетьмана П.Скоропадського сприяло також опублікування в часопису уривків з його споминів.

Свою прихильність до УСХД виявляв часопис «Українське слово», що виходив у Берліні починаючи з 1921 р. під редакцією З.Кузеля, а у 1921 – 1922 рр. – Д.Дорошенка. Варто згадати, що З.Кузеля перед тим видавав у Берліні часопис «Нове слово», розраховане головним чином на українських військовополонених у Німеччині. Газета виходила при підтримці А.Жука, головноуповноваженого уряду УНР по ліквідації майна СВУ у Відні. Серед співробітників редакції були полковники К.Новохатський і І.Полтавець-Остряниця, професор Б.Лепкий. Однак дуже швидко видавнича група виявила свої антиреспубліканські настрої і фінансування часопису після 10 числа було припинено¹³. Формально редакція «Українського слова» у числі звід 3 червня 1921 р. заявляла про свою непричетність до гетьманської акції: “З огляду на те, що в різних часописах поширюються вісти, наче б то ми були офіційним органом «Союза Хліборобів Державників», або Гетьмана Павла Скоропадського ми мусимо ще раз заявити, що «Українське Слово» не було і не є таким органом. Передруковуючи в «Українському Слові» деякі статті з «Хліборобської України» і поміщуючи деякі матеріали з часів гетьманування Гетьмана Павла Скоропадського робимо це виключно за-для важності статей і порушених у них справ”¹⁴.

Варто підкреслити, що на шпальтах газети регулярно друкувались інформації про найважливіші організаційні акції УСХД, інтерв’ю з гетьманом, різного роду

документи, підписані П.Скоропадським, як, зокрема, його лист до Ліги Націй про прийняття до її складу України тощо. Прогетьманський характер цих публікацій, а також той факт, що редакцію очолював Д.Дорошенко – відомий український громадсько-політичний діяч консервативного напрямку, колишній міністр закордонних справ Української Держави і один із засновників УСХД, свідчить, що заява редакції від 3 червня 1921 р. не що інше, як спроба привернути до себе увагу широких кіл української інтелігенції, які не були задоволені перебігом міжпартійної боротьби, не підтримували українську соціалістичну пресу і водночас шукали більш об'єктивні джерела інформації. На користь цього твердження свідчать замітки і статті, які були спрямовані проти політичних акцій В.Вишиваного, Є.Петрушевича, проводу УНР в екзилі. Натомість майже відразу після вищезгаданої заяви «Українське слово» публікує інтерв'ю з П.Скоропадським (21 червня 1921 р.), яке газета коментує з відвертою симпатією¹⁵. «Останніми часами, - зазначає часопис, - під впливом неудач і розчарувань серед української еміграції, велика частина якої знайшла собі притулок у Німеччині та Австрії, помічається великий здвиг у настроях, робиться серйозна переоцінка усіх політичних цінностей, переводиться перевірка питань програми й тактики. В зв'язку з цим все частіше починає згадуватися ім'я бувшого Гетьмана України Павла Скоропадського і з цим ім'ям багато українців зв'язує тепер не тільки спомини про часи реального будівництва молодої Української Держави, а також певні надії на будучність»¹⁶.

В інтерв'ю були підняті питання, які українські соціалісти найбільше використовували в антигетьманській пропаганді. Зокрема, що гетьман є російським генералом, який прийшов до влади аби знищити незалежність України, що він є особисто відповідальним за проведення каральних експедицій німецьких військ проти українських селян. У відповіді гетьмана на питання про відновлення «спокою і ладу на Україні» та форму останнього відчутно звучить лейтмотив програмових засад УСХД, розроблених В.Липинським. П.Скоропадський підкреслював, що «українська демократія не дооцінила ваги національно-державного моменту революції і зосередила увагу на питанні соціальному, котре хотіла розв'язати якнайрадикальніше». Гетьман наголошував, що країна не могла справитись з обома завданнями одразу: одночасно будувати державу і запроваджувати соціалістичний лад, тому на якийсь час вона стала «жертвою большевицької анархії». Проте він вважав, що «здорова вдача українського селянина, його прив'язаність до мирної праці, пробуджений національно-державний інстинкт – візмуть гору над елементами розкладу й руїни»¹⁷.

Слід також зазначити, що в цьому ж інтерв'ю, за коментарем редакції, гетьман з «відвертістю» військового чоловіка заявив, що «не має охоти говорити на теми біжучої політики, бо стоїть осторонь від неї». Це, на нашу думку, також було тактичним ходом УСХД з тим, щоб продемонструвавши неупередженість колишнього голови Української Держави, привернути увагу до прогетьманських публікацій в часописі тих українських емігрантів, які ще не зайняли виразної політичної позиції, «Українське слово», завоювавши певний авторитет серед українців, що опинились в Німеччині та Австрії, було одним з найбільш популярних українських

часописів, який не надавав досі своєї трибуни жодній з українських політичних партій. На шпальтах газети були опубліковані уривки з «Листів до братів-хліборобів» В.Липинського, деякі інші матеріали з «Хліборобської України», а також праця В.Андрієвського «До характеристики правих партій» і уривки з його спогадів «З минулого», статті М.Жученка (Д.Дорошенка) «Пам'яти тих, що полягли під Крутами», «Російські ліберали і українська справа», «До історії повстань на Україні», І.Полтавця-Остриниці (тоді ще прихильника гетьманського руху) «Національне питання революції», «Повстанчий рух на Україні»¹⁸. Використання проводом УСХД загальнополітичних і громадських видань української еміграції для пропаганди монархічної ідеї критикувалось у подальшому опонентами В.Липинського. Зокрема, С.Томашівський у своїй праці «Про ідеї, героїв і політику: Відкритий лист до В.Липинського», закидав йому звинувачення у використанні галицької преси – часописів «Нова зоря» і «Діло» для пропаганди гетьманської ідеології¹⁹.

Отже на першому етапі організації УСХД його видавнича діяльність обмежувалась виданням «Хліборобської України» (1920-1925) та використанням з пропагандистською метою трибуни впливового українського часопису «Українське слово». Перший відразу привернув до себе увагу всіх політичних сил українського суспільно-політичного руху як за межами України, так і на її теренах. Другий сприяв залученню на бік УСХД представників українських емігрантських кіл, які не мали чіткої політичної орієнтації. Саме цей принцип використання впливової української преси, яка зуміла привернути на свій бік найбільш прихильну до державної творчості українську спільноту, розчаровану у гучних гаслах соціалістичної пропаганди українських партій (УСДРП, УПСР – різних напрямків), був використаний В.Липинським у подальшому. Це надало можливість УСХД привернути на свій бік широкі коли українських емігрантів у США та Канаді, згодом і в Галичині. У значній мірі цьому сприяли особисті зв'язки В.Липинського з О.Назаруком – відомим галицьким політичним діячем, талановитим журналістом і письменником, редактором українських часописів в Америці: «Січ» («Січові вісті», 1924-1926), «Америка» (1926-1927), у Львові – «Нова зоря» (1928-1939), який у 1922 р. зробив свій остаточний вибір на користь політичного консерватизму і став одним з провідних діячів гетьманського руху.

У 1928 р. було започатковано видання офіційного друкованого органу УСХД «Бюлетеня Гетьманської Управи». У вступі до 1-го числа Гетьманська Управа зазначала, що відсутність центрального друкованого органу, “в якому була б дана можливість обговорювання всіх біжучих ідеологічних та організаційних справ”, суттєво гальмувала організаційний розвиток гетьманського руху. На думку членів управи, це стало особливо відчутним після того, як через хворобу В.Липинського припинилось видання «Хліборобської України». Головним завданням нового друкованого органу стала “уніфікація” гетьманського руху. «Бюлетень» визначався офіційним органом Гетьманської Управи, яка брала на себе повну відповідальність за його напрям та зміст. Він складався з двох частин: офіційної (постанови, повідомлення, комунікати Ради Присяжних і Гетьманської Управи) та неофіційної

(статей ідеологічного характеру, статей практично-організаційних, листування Гетьманської Управи, дописів з місць, спогадів, відгуків преси тощо)²⁰.

До першого числа увійшли статті М.Кочубея «Українська державна армія, чи військо Української Народної Республіки», В.Залозецького «До характеристики класократичного методу організації», дуже високо оцінені в рецензії відомого українського історика Д.Оляничина. «Стаття Кочубея, - писав він, - як і послідує стаття В.Залозецького, на мій погляд, намагаються почати “нову еру” в нашій життю. В будову, яку ми зачали в 1917-1918 роках на Україні і пізніше продовжили на еміграції, ці статті намагаються (закласти) основний угольний камінь – “спільні економічні, правові і культурні інтереси матеріально продукуючих класів підмінити іншою вихідною точкою” – “єдиним світоглядом” (у Кочубея), “ясним твердим світоглядом”, або “одноцільним думаючим ядром” (у Залозецького)”²¹.

Перші три числа бюлетеня вийшли обсягом до 40 сторінок друку. Як вже зазначалось, головне місце відводилось теоретичним статтям. Проте видання бюлетеня на гектографі кустарним способом забирало багато часу і відбивалось негативно на організаційних справах. Тому Гетьманська Управа у червні 1929 р. вирішила відокремити видання теоретичної і популярної літератури від видання офіційного бюлетеня²². З 1929 р. інформаційно-організаційний бюлетень мав обсяг 6-8 сторінок, на яких друкувались офіційні повідомлення управи, хроніка організаційного життя, промови гетьмана П.Скоропадського, листування Гетьманської Управи з місцевими осередками та короткі статті на актуальні теми.

Серед матеріалів, які друкувались на сторінках бюлетеня, варто згадати статті «Десять літ праці гетьманського центру на еміграції» (ч.13), «Що зробив «Інвестігейтор» для гетьманської справи» (ч.18), «Гетьманський рух і козацтво» (ч.24) та ін. Число 15-е за 1931 р. було повністю присвячене пам'яті В.Липинського, аналізу його теоретичної та наукової спадщини.

Редактором «Бюлетеня Гетьманської Управи» був В.Коростовець, який невдовзі очолив редакцію іншого гетьманського періодичного часопису «The Investigator», започаткованого у 1931 р. у Великобританії англійською мовою з метою ознайомлення широкої європейської громадськості з проблемами України і Східної Європи. На сторінках цього місячника друкувались статті, присвячені проблемам історії та культури України, національно-визвольним змаганням українського народу. При цьому наголошувалося, що без існування незалежної української держави не буде мирного спокою на європейському континенті. Ця теза проходила червоною ниткою через більшість редакційних статей, написаних В.Коростовцем. Одночасно він друкував і власні матеріали, підписані криптонімом V.de K., зокрема, полемічні статті «Єдиний вихід», «Опозиція», «Оберт ключа», «Російська спілка» та ін.

На сторінках «The Investigator» друкувались статті членів англійського парламенту, політичних діячів Англії, Франції, Німеччини та інших країн, присвячені проблемам Східної Європи, самостійному існуванню України і питанням, пов'язаним з її національно-політичним усамостійненням. З цього приводу слід насамперед згадати статті «Фашизм і більшовизм» К.Каманья, «Філософія більшовизму» Дж.Ванса, «Єврейська проблема в Україні» М.Каплана тощо. У місячнику

друкувались огляди українського життя в іноземній пресі, хроніка подій у Радянській Україні – «За червоними лаштунками», думки незалежних кореспондентів та інші матеріали.

Поширюючи ідею необхідності незалежного існування української держави в європейському світі, В.Коростовець надсилав часопис безкоштовно до редакцій багатьох іноземних періодичних видань, впливовим політичним і державним діячам. Він пропагував гетьманську ідею, стверджував неминучість позитивного для Європи існування самостійної України – найбагатшої частини СРСР, яка за своєю територією дорівнює разом узятим Франції та Іспанії, і мала сприяти стабілізації політичного життя в Європі²³.

Серед інших періодичних видань Українського союзу гетьманців-державників, які виходили на початку 1930-х років, слід згадати місячник «Хліборобський шлях», започаткований галицькою інтелігенцією у Львові 1932 р. (у 1934 р. видавався як двотижневик). Часопис був присвячений справам класової організації українських хліборобів в Галичині і на Волині. На його шпальтах друкувались статті Д.Дорошенка, І.Кревецького, І.Крип'якевича, Т.Коструби, В.Залозецького та ін. Через польську цензуру видавці були обмежені у тематиці часопису. Інколи статті вилучались з друку і номери виходили з білими шпальтами. Поряд із хронікою подій в Радянській Україні, оглядом українського життя на Волині та Галичині, аналізом міжнародної ситуації в світі, газета друкувала історичні та полемічні матеріали. Зокрема, слід згадати статті Д.Дорошенка «Як виникла кріпацька неволя в козацькій Україні» (1933, ч.9,11,13,14), «Про «Євразійців» та «Євразійство» (1932, ч.11), «З моїх споминів про В.Липинського» (1932, ч.3, 4).

Серед інших гетьманських видань, що виходили в Галичині та Волині слід згадати часопис головної секції хліборобського вишколу молоді «Хліборобська молодь» (Львів), газети «Український голос» (Перемишль), «Український Бескид» (Перемишль), окремі прогетьманські матеріали друкувались у часописах «Батьківщина» та «Перемога» (Львів). На консервативних позиціях стояли також часописи «Поступ» і «Дзвони». У двох останніх журналах, які видавались наприкінці 1920-початку 1930-х років, знаходимо чимало матеріалів присвячених теоретичним аспектам монархічного руху, а також безпосередньо ідеологові українського монархічного руху В.Липинському. Зокрема, числа 6 і 9 за 1931 р. місячника «Дзвони», який видавався у Львові, майже повністю присвячений В.Липинському, його життю, науковій та політичній діяльності. Слід згадати статті Д.Чижевського «В'ячеслав Липинський як філософ історії», А.Ішака «Погляди В.Липинського на релігію в державнім будівництві», П.Андрієвського «Правно-політичний і філософічний світогляд В'ячеслава Казимировича Липинського», В.Зайкіна «В'ячеслав Липинський як історик», В.Кучабського «Значіння ідей В'ячеслава Липинського», В.Залозецького «На сторожі ідей», М.Козака «З життя і діяльності В'ячеслава Липинського».

Своєрідним продовженням «Хліборобської України» можна вважати «Збірник Хліборобської України», що видавався у Празі 1931-1932 рр. прихильниками В.Липинського, які заснували Братство українських класократів-монархістів, геть-

манців. Останнє було утворено у зв'язку з конфліктом між В.Липинським і П.Скоропадським, що виник на ґрунті політичних розходжень обох лідерів. Спочатку збірник планувалося назвати «Гетьманець: Продовження «Хліборобської України» з рр. 1920-1925». Усього вийшло 2 томи цього неперіодичного органу, який було складено під загальним проводом В.Липинського при співучасті В.Залозецького, Н.Кочубея, В.Кучабського, Р.Метельського і М.Савур-Ципріяновича. Головний зміст публікацій був присвячений розколу в гетьманському русі і спрямований проти прихильників П.Скоропадського.

Перший том «Збірника Хліборобської України» відкривається вступним словом В.Липинського - останньою працею ідеолога українського монархізму. Своєрідний посмертний маніфест В.Липинського закінчується словами, які стали лейтмотивом збірника: «Тільки на Українській землі, тільки з хвилиною перемоги на Україні типу ідеалістичного, з вічною тугою за добрим, за гарним, за великим, зможе бути проголошений Гетьман. Тільки тоді буде це Великий Гетьман, що буде дійсно персоніфікувати ідею, а не гетьман-отаман, дрібний спекулянт на ідеях»²⁴. У збірнику були також вміщені матеріали, які торкалися т.зв. будапештської справи, що послужила однією з причин конфлікту між гетьманом і В.Липинським (комунікат, опублікований у львівському часописі «Діло», уривки із щоденника П.Скоропадського із з'ясуванням акції гетьмана у Будапешті та заява В.Липинського як голови Ради Присяжних УСХД про розпуск організації).

Фактично нова гетьманська організація на чолі з В.Липинським, яка видавала «Збірник Хліборобської України», поривала свої стосунки з гетьманом П.Скоропадським. І хоча ідеологія Братства українських класократів-монархістів, гетьманців базувалась на тих самих засадах, що і УСХД, його члени фактично виступали за конституційно-монархічний устрій майбутньої української держави. «На землі українській може удержатись своя монархія тільки західного, англійського типу, а не типу східного, московського чи балканського, - підкреслював у «Комунікаті» В.Липинський, - монархія царствующа, але не управляюча – монархія. Ублагороднююча українських отаманів, а не монархія, сама даюча приклад отаманства – монархія, приклад джентельменства, а не монархія всякого джентельменства заперечення»²⁵. Перервавши свої стосунки з П.Скоропадським як репрезентантом гетьманського руху, який, на їх думку, не виконав заприсяження і почав діяти самостійно без порозуміння з Радою. Присяжних УСХД, братчики залишали питання вибору династії відкритим. Вирішення його покладалось на Українські Установчі Збори, що мали бути скликані після відродження української держави.

¹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. К., 1994. Т.2. С.73.

² Хліборобська Україна (Відень). 1920. Зб.1.

³ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі - ЦДАВО України). Ф.4465. Оп.1. Спр.46.

⁴ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. С.140, 159.

- ⁵ Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. К.; Філадельфія, 1995 С.67.
- ⁶ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. С.166.
- ⁷ Липинський В. Вказ. праця. С.57.
- ⁸ Там само. С.131.
- ⁹ Там само. С. 75.
- ¹⁰ Там само. С.XV.
- ¹¹ Там само. С.47.
- ¹² Хліборобська Україна (Відень). 1920. Зб.1. С.115.
- ¹³ Центральний державний історичний архів у Львові. Ф.309. Оп.2. Спр.178. Арк.27.
- ¹⁴ Українське слово (Берлін). 1921. Ч.38. 3 червня.
- ¹⁵ Там само. Ч.43. 21 червня 1921 р.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Там само. 1921. Ч.5, 9-11, 12, 13 та ін.
- ¹⁹ Докладніше див.: Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Львів, 1929. С.8-9, 40-45.
- ²⁰ ЦДАВО України. Ф.3695. Оп.1. Спр.157. Арк.144.
- ²¹ Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені. Фонд Д.Оляничина.
- ²² ЦДАВО України. Ф. 3695. Оп.1. Спр.157. Арк.139 зв.
- ²³ The Investigator. 1931. №2. Р.2.
- ²⁴ Збірник Хліборобської України (Прага). 1931. №1. С.13.
- ²⁵ Там само. С.31.

Володимир Євтух

АМЕРИКАНСЬКА І КАНАДСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ЕТНІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Згідно історіографічних класифікацій період етнічного відродження у поліетнічних країнах західного світу, зокрема і у США та Канаді, припадає на середину 1960 - середину 1980 рр. Очевидними ознаками, котрі дають підстави для такої класифікації, став справжній бум у дослідженні етнонаціональної проблематики. У цей період створюється ціла низка нових дослідницьких центрів і активізується діяльність тих, що існували на науковому просторі північноамериканських країн, головною сферою котрих є вивчення етнічної історії, міграційних процесів, ролі імміграції та корінного населення Америки у формування сучасного етнічного складу населення США і Канади, американської, англоканадської та франкоканадської націй, міжетнічних стосунків, еволюції імміграційного законодавства і етнополітики держав, соціально-економічного становища та політико-правового статусу етнічних меншин. Особлива увага приділяється формуванню моделей етносоціального розвитку та державного регулювання (для визначення цього феномену використовується поняття “етнополітичний менеджмент”) етнонаціональних процесів. Серед такого роду центрів у вказаний вище період своєю активністю виділяються: